

Changes in the Value System of Ukrainian Citizens with the Status of Internally Displaced Persons

UDC: 316.4:331.556.2:364.442.2-054.73

DOI: <https://doi.org/10.15421/172437>**Kryvoshein Vitaliy**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0002-3380-7850>, 1-704@i.ua**Denysenko Denys**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0003-1162-103X>, strateg1985@gmail.com**Baliichuk Vladyslav**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0002-6897-0479>, v.a.baliychuk@gmail.com**Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)**

Abstract

The article analyzes the specifics of changes in the value orientations of internally displaced persons during the war. The relevance of the problem of the research lies in the fact that internally displaced persons are one of the most vulnerable categories of the population in a wartime society, whose views and values can undergo major changes. Because war is a complex socio-psychological situation that inevitably affects the population, it can cause the destruction of values that were previously important to the population, as well as disrupt plans for the future and prospects. Therefore, the study of axiological changes in persons who were displaced is of great theoretical and practical importance.

The purpose of the study was to identify the content and direction of changes in the value system of people with the status of internally displaced persons and to find explanations of how these changes can affect their life strategies.

Results. To achieve the main objectives of the study, ten semi-structured in-depth interviews were conducted with internally displaced persons currently residing in different regions of Ukraine. The following hypotheses were confirmed in the course of the study: 1) The main intangible value for internally displaced persons today is the value of security and peace. 2) There have been changes in the process of national self-identification of internally displaced persons in the direction of increasing the level of dominance of Ukrainian identity. 3) For internally displaced persons, it is important to identify themselves as Ukrainians because it gives them the opportunity to satisfy their need to belong to a certain group.

Conclusions. The study revealed a certain level of influence of the full-scale invasion on the change in the value orientations of internally displaced persons, namely changing the priority of values in the overall value system in terms of the dominance of intangible values; on the process of national identification of internally displaced persons, in the context of increasing the importance of Ukrainian identity. At the same time, the regularities of the process of national self-positioning were characterized and the determinacy of the phenomenon of solidarity by the specifics of the influence of a wartime society was clarified.

Keywords: war, forced migration, transformation, axiology, solidarity, identification, national identity, history memory

Зміни в системі цінностей громадян України зі статусом внутрішньо переміщених осіб

Кривошеїн Віталій, Денисенко Денис, Балійчук Владислав
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна)

Анотація

Проаналізовано специфіку зміни ціннісних орієнтацій внутрішньо переміщених осіб під час війни. Актуальність проблеми дослідження полягає в тому, що саме внутрішні переселенці є однією з найбільш вразливих категорій населення у воєнізованому суспільстві, чий погляд і цінності можуть зазнавати великих змін. Оскільки війна є складною соціально-психологічною ситуацією, яка невідворотно впливає на населення, вона може викликати руйнування цінностей, які раніше були важливими для населення, а також порушувати плани на майбутнє та перспективи. Тому дослідження аксіологічних змін осіб, котрі є вимушеними мігрантами має велике теоретичне і практичне значення.

Метою дослідження є виявлення змісту та напрямку змін у системі цінностей людей зі статусом внутрішньо переміщеної особи і пошук пояснень того, як ці зміни можуть вплинути на їхні життєві стратегії.

Результати. Для реалізації мети дослідження було проведено десять напівструктурованих глибинних інтерв'ю з внутрішньо переміщеними особами, котрі на даний момент часу мешкають у різних регіонах України. В ході дослідження було підтверджено наступні гіпотези: 1) Головною нематеріальною цінністю для внутрішньо переміщених осіб на сьогоднішній день є цінність безпеки та миру. 2) Відбулися зміни в процесі національної самоідентифікації внутрішньо переміщених осіб в сторону підвищення рівня домінування української ідентичності. 3) Для внутрішньо переміщених осіб важливо відчувати себе українцями, тому що це дає їм можливість задовольняти потребу у власній належності до певної групи.

Висновки. В результаті проведення дослідження виявлено певний рівень впливу повномасштабного вторгнення на зміну ціннісних орієнтацій внутрішньо переміщених осіб, який полягає у зміні пріоритетності цінностей в загальній ціннісній системі в розрізі домінування нематеріальних цінностей; на процес національної ідентифікації внутрішньо переміщених осіб, в контексті підвищення рівня значущості української ідентичності. Разом з тим охарактеризовано закономірності процесу національного самопозиціонування та з'ясовано детермінованість феномену солідаризму специфікою впливу воєнізованого суспільства.

Ключові слова: війна, вимушена міграція, трансформація, аксіологія, солідарність, ідентифікація, національна ідентичність, історична пам'ять

* Дослідження було частково профінансоване Міністерством закордонних справ Чеської Республіки в межах проекту № 23-PKVV-UM-4 «Підтримка підвищення якості викладання, наукових досліджень та міжнародної діяльності в Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара (ДНУ)», реалізованого Карловим університетом і ДНУ.

Стаття надійшла / Article arrived: 02.04.2024

Схвалено до друку / Accepted: 25.04.2024

Вступ.

Війна як суспільне явище є одним з наймасштабніших каталізаторів змін і громадського, і особистого життя. Повномасштабне вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року збільшило масштаби вимушеної міграції в країні до розмірів, з якими Європа не стикалась з часів Другої світової війни.

Оскільки, внутрішньо переміщені особи є тією категорією населення України, яка під час війни зазнала чи не найбільших змін, які стосуються як зовнішніх життєвих обставин, так і внутрішніх, світоглядно-ціннісних трансформацій, то потреба у захисті, забезпеченні прав та свобод і вирішенні нагальних першочергових проблем внутрішньо переміщених осіб набула надзвичайної гостроти. А подолання цих проблем ускладнено тим, що Україна продовжує перебувати в умовах війни. У такому контексті зростає важливість проведення емпіричних досліджень з даної тематики та актуальне теоретичне осмислення їхніх результатів.

На кінець 2023 року, згідно з даними Міністерства соціальної політики України, кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб у країні досягає 4,9 млн осіб, з них 3,6 млн – особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабного вторгнення. А з цієї частки 2,5 млн – це ті, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території) (Внутрішньо переміщені особи, 2023).

З огляду на вищезазначене **метою дослідження** є виявлення змісту та напрямку змін у системі цінностей людей зі статусом внутрішньо переміщеної особи і пошук пояснень того, як ці зміни можуть вплинути на їхні життєві стратегії.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Проблематика системи цінностей як загальнолюдських, так і політичних, соціальних, економічних цінностей зокрема, є предметом наукових розвідок таких українських вчених, О. Балакірева (2008), М. Горелов, В. Гриневич, В. Ковалевський, І. Кучеренко, О. Мандебура-Нога, М. Михальченко, О. Шевченко (Михальченко та ін., 2013), Ю. Шайгородський (2001; 2009; Михальченко та ін., 2013), Н. Костенко (2020), О. Радченко (2009), А. Ручка (2013; Костенко та ін., 2020), Л. Скокова (Костенко та ін., 2020), та ін.

Що стосується внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), то ця категорія населення стала об'єктом міждисциплінарних наукових досліджень українських науковців ще до повномасштабного вторгнення, оскільки після подій 2014 року (анексія росією Автономної Республіки Крим, частини Донецької та Луганської областей) більше одного мільйону громадян України змушені були покинути

свої домівки, рятуючись від загрози життю та здоров'ю. Наразі проблематикою ВПО у контексті міграційних процесів займаються соціологи, політологи, правознавці, економісти, історики, демографи, географи та представники інших напрямків. Тут можна виокремити доробки таких українських вчених, як О. Амоша, В. Антонюк (Новікова та ін., 2016), Г. Асєва (2023), І. Басова (2016), С. Бубняк (2019), К. Гожда (Гожда, & Рекотова, 2018), А. Гоць (2018), Т. Жванія (2015), К. Івашенко (2019), Н. Ісаєва (2018), М. Логвинова (2019), М. Малиха (2015), І. Мельник (2017), Ю. Муромцева (2015), І. Новак (2018), О. Новікова (Новікова та ін., 2016), Б. Піроцький (Тищенко, & Піроцький, 2014), О. Проценко (2018), О. Рекотова (Гожда, & Рекотова, 2018), М. Сірант (2015), М. Тимофєєва (2018), Н. Тищенко (Тищенко, & Піроцький, 2014), А. Фуріна (2018) та ін.

Незважаючи на доволі обширну бібліографію проблеми, все ж такі недостатньо дослідженими залишаються питання формування ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства в період трансформаційних змін.

Результати дослідження.

Збір емпіричних даних у дослідженні був здійснений з використанням якісної методології, а саме – за допомогою методу глибинних напівструктурованих інтерв'ю. Протягом 7-х місяців, на які було розраховане дослідження, було проведено 10 глибинних інтерв'ю з громадянами України, які мають відповідний статус. Рекрутинг здійснювався в різних областях України, це було обов'язковою умовою. Проводили рандомізований набір, в основу якого було закладено два головних критерії:

1. Відповідність інформанта статусу ВПО.

2. Проживання інформантів у 10 різних областях, щоб кожен інформант був представником різної області.

Для збору даних серед вибірки 10 респондентів було сформовано базу 200 десятицифрових мобільних номерів телефону, згенерованих за рахунок поєднання трицифрових префіксів, що позначають оператора мобільного зв'язку, з довільно згенерованими семицифровими номерами телефону. Згенерована основа вибірки є пропорційною до частки шести телефонних мереж, охоплених у дослідженні на національному рівні.

Виходячи з досвіду попередніх опитувань таким методом цієї кількості номерів достатньо для того, щоб провести опитування і отримати необхідну кількість повністю завершених інтерв'ю.

За результатами попередніх досліджень ми отримуємо таку структуру результатів дзвінків з використанням методу автоматизованого телефонного інтерв'ю (САТІ): не дійсні номери – 74%, піднімають слухавку (здійснено контакт з потенційним респондентом) – 14,5%, автовідповідач або зайнято

– 11,5%. Далі з 14,5% початих розмов з оператором ми отримуємо орієнтовно такий розподіл: повністю завершених анкет – 10%, не завершених анкет – 1,5%, відмов від розмови – 27%, просять зателефонувати пізніше – 26,5%, зриваються розмови – 35%.

Оскільки мобільний зв'язок дуже широко доступний в Україні, а бази рандомно згенеровані (кожний абонент мобільного зв'язку має рівний шанс потрапити до числа опитаних), такий підхід задовольняє вимогам репрезентативності і потрапляння до вибірки кожного українця/українки незалежно від їх фактичного місця перебування. Отже, вибіркова сукупність дослідження є репрезентативною для дорослого населення України (віком від 18 років) за основними соціально-демографічними характеристиками (статтю, віком, типом населеного пункту) та регіональним розподілом.

Для проведення загальнонаціонального репрезентативного опитування ми використовували імовірнісну вибірку. Були встановлені певні обмеження: 1) точна частка не охопленого населення невідома, тому при тлумаченні результатів потрібно враховувати певні застереження; 2) особи, які проживають за межами України, в опитуванні участі не брали завдяки застосуванню методу активного виключення; 3) основа вибірки обмежена дорослим населенням, яке користується мобільним телефоном; 4) мешканці прифронтових територій зі значними пошкодженнями цивільної інфраструктури, можливо, будуть меншою мірою представлені у вибірці.

Був розроблений гайд для глибинного інтерв'ю, котрий складався з п'яти блоків, які були сформовані таким чином, щоб дослідити динаміку змін різних цінностей.

Обробка результатів здійснювалась методом транскрибування (переведення у текстовий формат) аудіозаписів цих інтерв'ю.

Аналіз отриманої під час інтерв'ю інформації здійснювався шляхом побудови аналітичної індукції, коли з висловів інформантів/інформанток виводяться емпіричні індикатори досліджуваної соціальної проблеми, а потім вони узагальнюються у відповідні категорії та підкатегорії аналізу, які розкривають її зміст.

Дослідницька група для проведення інтерв'ю використовувала наявне у неї обладнання (смартфони з функцією запису розмови та ноутбуки).

У результаті проведення дослідження були підтверджені такі гіпотези:

1. Головною нематеріальною цінністю для внутрішньо переміщених осіб на сьогоднішній день є цінність безпеки та миру, відповіді восьми з десяти інформантів підтвердили доцільність цієї думки. Основну причину подібних відповідей ми вбачаємо у специфіці впливу воєнізованого суспільства на свідомість громадян.

Цінність миру, все ж таки, інформантами трактується не в альтруїстичному сенсі, а більше в індивідуалістичному форматі. Мир, на думку інформантів, це важливий інструментів суспільної системи, котрий забезпечить їм почуття захищеності, безпеки, спокою, стабільності: *«Головне, щоб перемога, мир, щоб ми всі жили в мирі зараз, щоб всі рідні були поруч, щоб ніхто не загинув...Все, що зв'язане, скажімо так, з війною»* (Олена, Північний регіон); *«Для мене, мабуть, спокій. Спокій мій, дитини – це найважливіше зараз»* (Валентина, Північний регіон).

Разом з тим, фіксуємо, що внутрішньо переміщеним особам досить складно адаптуватись у нових умовах життя, оскільки наступними, по кількості згадувань, були перелічені цінності спілкування, оточення, довіри, підтримки, любові: *«Да пожалуй, я... Спілкування. Нове середовище – десь якось адаптувались, ну зовсім не те, що було. – Менше контактів стало, так, для спілкування? – Значно. Я вже похоронив нескількох своїх друзів, так що...»* (Андрій, Київська область).

Найбільше на важливості цінності свободи наголошували саме ті інформанти, котрі прожили деякий час в окупації – для них свобода була найголовнішою нематеріальною цінністю: *«Це, мабуть, свобода. Бо я трохи пожила, то я знаю, що таке свобода»* (Вікторія, Південний регіон).

Також спостерігаємо факт зміни пріоритетності в ціннісній системі ВПО з початком повномасштабного вторгнення – це підтвердили відповіді восьми з десяти інформантів. Головні зміни відбулись у співвідношенні важливості матеріальних та нематеріальних цінностей: *«Звісно. Якщо раніше в мене на першому місці було щось зробити по господарству, зараз у мене на першому місці вижити»* (Валентина, Північний регіон).

Стосовно цінності «дому» та сприйняття дому інформантами, зазначимо, що відповіді розділились – частина з них назвали домом попереднє місце проживання, частина – теперішнє. Ці відповіді не напряму корелюють з фактичною наявністю попереднього місця проживання (не всім інформантам вже є куди повертатись), іноді вони набувають більш ностальгічного характеру.

Разом з тим відмітимо, що деякі інформанти вважали за потрібне розширювати рамки поняття дому до меж цілої країни, тобто поняття дому глобалізувалося в їхній свідомості і детерміновано національною ідентичністю: *«Звичайно, що Україна. Хотілось би повернутись назад у своє місто – це Харків. А зараз, на даний час поки ось це місце – мій дім, там, де ми проживаємо. Ми проживаємо в місті Первомайський, Харківська область. Поки це мій дім, але звичайно, що Україна»* (Олена, Північний регіон).

Двоє з десяти інформантів зазначили, що у них відсутнє почуття дому взагалі: *«У мене немає*

почуття дому, тому що мій дім зараз на території, яка окупована, і я знімаю житло і відчуваю себе дуже некомфортно... Так, дім там залишився, і там зараз живуть військові російські» (Оксана, Київська область).

Тобто, можемо зафіксувати явно наявний «синдром біженця» у двох інформантів з десяти і латентно наявний – у чотирьох (ті інформанти, котрі домом називають досі попереднє місце проживання, хоча більшість з цих домівок і міст вже не існує). Але у системі їхнього світосприйняття ще не відбулось визнання і проживання цієї втрати.

2. Відбулися зміни в процесі національної самоідентифікації внутрішньо переміщених осіб в сторону підвищення рівня домінування української ідентичності. Відповідно до критерію національної ідентичності всі інформанти назвали себе українцями. Навіть ті інформанти, котрі народились і довгий час проживали на території росії, самопозиціонують себе зараз як українці: *«Щирий українець. Хоч і розмовляю... Я до війни вже встиг пожити в Штатах, 6 років у Китаї, 3 роки в Німеччині. 4 роки тому я повернувся в Україну. Мені там не сподобалося. Я сюди повернувся. Я, як кажуть, москаль. Я і народився, і виріс у росії. Женився на українці і живу тут»* (Андрій, Київська область).

Разом з тим, всі інформанти зазначили, що процес національної самоідентифікації на сьогодні для них є дуже важливим. Адже всі вони віднесли національну ідентичність на лідируючі позиції, або конкретно перші місця в особистому «рейтингу ідентичностей та соціальних ролей».

Потрібно зазначити, що шість із дев'яти відповідей інформантів підтверджують, що важливість процесу національної самоідентифікації вони для себе підкреслили саме з початку повномасштабного вторгнення. Раніше національне самопозиціонування також мало місце, але питання не стояло так гостро і національна ідентичність, в контексті самовідчуття і самопрезентації соціуму, не займала таких лідируючих позицій.

Також фіксуємо, що справа не в формалізованій зміні національної ідентичності, а саме у видозмінненні її внутрішнього, змістовного наповнення, що є результатом успішного процесу саморефлексії: *«Ой, мабуть, спочатку українка, а потім уже, мабуть, жінка, потім учитель. Отак, мабуть... До війни, мабуть би, я сказала, що я спочатку просто людина, може, жінка... Змінилась, так. До війни, мабуть, я б не сказала так, що я в першу чергу українка, а вже потім хтось інший»* (Вікторія, Південний регіон).

3. Для внутрішньо переміщених осіб важливо відчувати себе українцями, тому що це дає їм можливість задовольняти потребу у власній належності до певної групи. Для більшості інформантів дуже важливо сьогодні бути українцями

і відчувати себе українцями, що підтвердили відповіді вісьмох із десяти інформантів. Адже, як представники однієї з найвразливіших груп населення, внутрішньо переміщені особи мають підвищений рівень потреб приналежності до певних груп, що забезпечує їм відчуття інтегрованості, важливості, спокою, відносної стабільності, знижує рівень відчуття самотності: *«Так, дуже важливо. І як я вже сказала, для мене страшно подумати, що так як я втратила свій дім і свою Батьківщину, там, де я виросла, там, де я жила, і це дуже страшно, що зараз це називається іншою країною чомусь. Так само я боюся втратити свою країну повністю. Якщо таке станеться, це буде для мене непросто. Величезне горе. І звичайно, свою ідентичність як українки для мене втратити – це дуже складно. До війни воно було схоже, але не в такій мірі розвинуте, тому що не було такої ситуації, яка в мене зараз є, і в нас усіх. Тому зараз, дивлячись на все те, що трапляється, це дуже впливає на посилення цієї позиції, я б так сказала, саме для мене»* (Оксана, Київська область).

Якщо узагальнити, то відмітимо, що найпопулярнішими маркерами, котрі використовували інформанти для інтерпретації поняття «українець», були такі характеристики: вільний, сміливий, незалежний, гордий, талановитий, кмітливий, патріотичний.

Деякі інформанти зазначали, що саме з початком повномасштабного вторгнення вони позбулися «комплексу меншовартості» у сприйнятті українців, який їм був нав'язаний ще з радянських часів: *«Важливо. Почуватися українцем – це значить бути, по-перше, сміливим, вільним, незалежним і, мабуть, гордим. Тому що раніше я не думала, що українці – це... ну як знаєте, як у нас меншовартість – оце усе... Так. От зараз, навпаки, навіть гордість, що я українка»* (Вікторія, Південний регіон).

Разом з тим спостерігаємо, що серед відповідей більшості інформантів (шість із десяти) зафіксовані зміни у сприйнятті власної країни. Головними факторами, котрі посприяли цим змінам, інформанти зазначили такі:

- підвищення рівня патріотизму стосовно власної країни після початку повномасштабного вторгнення;
- неочікувана героїчна поведінка великої кількості співвітчизників, котра здивувала інформантів (добровольці, захисники, волонтери);
- неочікувана кількість громадян, котрі навіть через війну та загрозу життю і відкриті кордони, не поникнули країну;
- підвищення рівня зацікавленості власною країною, її історією, культурою, традиціями.

Але, потрібно зазначити, що дев'ять з десяти інформантів відповіли, що сьогодні українська держава не виконує своїх основних функцій перед ними, як її громадянами. Аргументують свої відповіді інформанти наступним чином:

1. Не виконується функція соціального захисту населення, особливо внутрішньо переміщених осіб, котрі є представниками вразливих груп населення у воєнізованому суспільстві: «Мені здається, що не все виконує держава. Держава ж не може всіх і кожного, ну якось хотілось би, щоб держава трохи більше переживала і за наших пенсіонерів, і за наших малозабезпечених людей, і за переселенців у тому числі. Ось, наприклад, ми отримували оці кошти ВПО, а зараз держава – я розумію, що коштів немає в країні, – але держава убрала всім переселенцям і залишила тільки інвалідам. А ми ж тож... Наприклад, я не працюю, мені ті дві тисячі допомагали, а зараз по стану здоров'я я не можу тут, де я знаходжусь, знайти роботу, тому що невеличке містечко, у них і своїм людям немає роботи, не кажучи вже про переселенців...» (Олена, Північний регіон).

2. Відсутність контролю над правдивістю, реалістичністю владного дискурсу, над діяльністю і складом владних верхівок, окремих посад: «Ні, не зовсім. Мене дуже бентежить брехня, яка йде з нашого керівництва високого, я відчуваю це. І люди, які називали Україну повією 10 років тому, вони не змінилися» (Ірина, Центральний регіон).

3. Не виконує функцію захисту від ворога, не контролюється цей процес на бажаному рівні: «Держава повинна захищати своїх громадян... Не дуже вона з цим справляється... Мабуть, там багато різних чинників є. Але вона не дуже дбала про нас і раніше. Була така приказка, знаєте, як кажуть: народила, виростила, виховала, вивчила, а борг віддай державі... Якщо взяти в контексті війни, ви знаєте, про нас стали оце трошки балакати, а гатять постійно. З першого дня захисту особливо держава для нас не зробила, так – даєш, даєш, але нічого цого не дають. Того не дуже дбає про нас держава» (Валентина, Північний регіон); «Я не відчуваю тут особливо впливу і допомоги від держави так, як воно повинно бути, тому що держава повинна, якщо вони не змогли організувати це до початку війни, хоча про це знали, не змогли організувати роботу підприємств оборонної сфери, а це дуже важливо, не ходити з протягнутою рукою, а самим виробляти те, що необхідно нам для захисту... У нас була розвинута багата країна, і цього всього було багато. Це ж все продали, віддали, і це, звичайно, обурює» (Тетяна, Південний регіон).

Також, серед відповідей більшої частини інформантів (шість із десяти), фіксуємо відсутність змін у сприйнятті історії України, діяльності певних історичних постатей, специфіки конкретних історичних періодів. Основною причиною відсутності змін у сприйнятті історії України, п'ять із шести інформантів називають нестабільний, маніпулятивний, ситуаційний, владно детермінований контекст трактування певних подій українською історичною наукою. Та спричинений впливом цього

фактору, низький рівень довіри інформантів до історії, як науки: «Я все-таки не історик, і я не дуже люблю історію як предмет, бо вона нестабільна, із однієї крайності в іншу кидаються» (Валентина, Північний регіон); «Это чисто мое мнение – я в историю вообще не верю. Каждый приходит... Каждый ее переписывает на свой лад...» (Андрій, Східний регіон).

Через маніпулятивні складові транслявання історії та, як наслідок, не високий рівень довіри до неї інформантів, їхні відповіді носили досить узагальнюючий, деперсоніфікований, неконкретизований характер в контексті оцінки зміни ставлення до певних історичних подій, періодів, відомих діячів. Що скоріше свідчить про низький рівень зацікавленості та обізнаності інформантів стосовно історії власної країни.

4. З початком повномасштабного вторгнення серед внутрішньо переміщених осіб та їхнього найближчого кола оточення домінують більше альтруїстичні, колективістські ціннісні орієнтації в поведінці, ніж індивідуалістичні, егоїстичні. Більшість інформантів (дев'ять із десяти) погоджуються з тим, що рівень альтруїзму їх самих і українців у цілому значно виріс. Найчастіше згадуваним маркером фіксації зростання рівня альтруїзму є приклад волонтерської діяльності. Для деяких з інформантів ця тенденція була досить не прогнозованою та неочікуваною від певних людей: «Так, є в мене такі знайомі, на яких я навіть і подумати не могла. Дівчина одна з початком війни стала так дуже займатись волонтерством, працювала в Харкові і допомагала. Ну, і ми також, от, скажемо так, якось до війни, можливо, нам би на думку не прийшло щось комусь десь там допомагати, волонтерити, то зараз, із початком війни, ми робили це. Якось так, знаєте, прямо хочеться. Була би більша можливість, ми б і більше допомагали, але, на жаль, фінансової можливості немає це робити» (Олена, Північний регіон).

У цьому контексті, також варто зазначити, що інформанти у своїх відповідях демонстрували зміни в ідентифікаційній системі «свій – чужий», що проявляється в наступних особливостях:

- родичі з росії, в більшості випадків, перестали бути «своїми»;

- оскільки глобалізувалось поняття дому, то і всі українці стали більше сприйматись «своїми», ніж раніше;

- не всі «свої» виявились такими на практиці, коли на їхню допомогу розраховували;

- незнайомі люди в нових місцях поводити себе як «свої», максимально піклуючись і переймаючись долею інших людей, хоча фактично вони були «чужими».

Разом з тим зазначимо, що більша частина інформантів погодилась з тенденцією зростання рівня солідаризму українців, але з урахуванням певної

динаміки: на початку війни українці стали більш згуртованішими, а сьогодні – рівень розрізненості вищий за довоєнний. Головними факторами впливу інформанти вважають такі:

- вплив специфіки воєнізованого суспільства на психіку його громадян – негативні настрої, втомленість від війни, від почуття постійного страху, почуття провини, відсутність явних і чітких перспектив і поглядів на майбутнє;

- втрата близьких людей;

- втрата всіх матеріальних надбань (житла, транспорту, накопичень) і необхідність починати життя з нуля в новому, малознайомому місці;

- незгода населення з політикою і рішеннями влади (рівність перед законом, політика мобілізації, специфіка військового законодавства, розподіл і використання бюджетних коштів);

- негативний вплив загальної інформаційної політики (недостовірні інформація, неперевірені факти, масові цілеспрямовані маніпулятивні дії) на свідомість українців.

Висновки.

За результатами дослідження виявлено певний рівень впливу повномасштабного вторгнення на зміну ціннісних орієнтацій внутрішньо переміщених осіб. Головні аксіологічні маркери цих змін розташовані у наступних площинах:

1. Зміни у пріоритетності цінностей в загальній ціннісній системі: від матеріальних цінностей (добробуту, фінансових накопичень, певного рівня життя) до нематеріальних (цінність життя, безпеки, миру, стабільності).

2. Зміни в процесі національної ідентифікації внутрішньо переміщених осіб: відбулось підвищення рівня значущості української ідентичності з початком повномасштабного вторгнення (зміщення позицій в ідентифікаційній системі «я людина», «я представник певного гендеру», «я представник певного сімейно – ролівого статусу» до лідерства позиції ідентифікаційного статусу з національним акцентом «я українець»).

3. Актуалізувалась потреба в національному самопозиціонуванні, оскільки, це один з небагатьох факторів, котрий дозволяє внутрішньо переміщеним особам відчувати свою приналежність до країни (як певної великої групи), краще орієнтуватись в ідентифікаційній системі «свій-чужий» та забезпечує почуття відносної стабільності, спокою та оптимізму.

4. Диференціація ціннісної системи в контексті домінування альтруїстичних, колективістських

ціннісних орієнтацій над індивідуалістичними, егоїстичними. При цьому інформанти помічали подібні зміни не тільки в своїй поведінці, а масштабували їх до рівні країни і українців у цілому.

5. Підвищення рівня солідаризму населення України на початку повномасштабного вторгнення, і максимальний рівень розрізненості українців на сьогоднішній день.

Разом з тим були виявлені певні риси та закономірності, врахування котрих полегшить створення і реалізацію стратегій щодо допомоги та адаптації внутрішньо переміщених осіб, та методів виявлення їхніх головних потреб:

- внутрішньо переміщеним особам досить складно адаптуватись в нових умовах, через відсутність сталого кола спілкування. Головним аргументом даної тези ми вважаємо розташування на лідируючих позиціях зміненої ціннісної системи – цінності спілкування, підтримки, оточення, любові. Важливо це врахувати і бажано активно працювати над створенням дозволених та комунікаційних заходів саме для внутрішньо переміщених осіб.

- всім інформантам не вистачає підтримки держави, в першу чергу, у вигляді достатнього рівня функціонування системи соціального захисту. Інформанти зазначали, що головний обсяг різноманітної допомоги вони отримали від місцевих волонтерів та міжнародних благодійних організацій. А все, що вони асоціюють з діяльністю держави, на сьогодні, це відміна і так незначної фінансової підтримки та створення бюрократичних перешкод у процесі і так складної організаційної адаптації внутрішньо переміщених осіб.

- потрібно працювати над зниженням рівня впливу маніпулятивної складової історичної науки і створенням стандартизованих механізмів для формування єдиної системи сприйняття минулого. Ця проблема стосується не тільки внутрішньо переміщених осіб, а й українців у цілому. Але саме на прикладі відповідей інформантів ми спостерігаємо досить низький рівень обізнаності і зацікавленості історією України. Вирішення даної проблеми має бути одним із пріоритетних завдань, оскільки саме на фоні національного об'єднання і супротиву, підвищення рівня значимості національної ідентифікації, покращення образу власної країни в свідомості громадян, простіше впроваджувати єдину ідеологічну картину минулого.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Асеева, Г. (2023). Внутрішньо переміщені особи підліткового віку та особливості розвитку їх особистісної ідентичності. *Молодь і ринок*, 11-12, 137-142.
- Балакірева, О. (2008). Ціннісні орієнтації українського суспільства: 1996-1999-2006 рр. *Український соціум*, 2, 135-164.
- Басова, І. С. (2016). Внутрішньо переміщені особи: теоретичні та практичні проблеми. *Правова держава*, 27, 504-511.

- Бубняк, С. М. (2019). Внутрішньо переміщені особи в контексті сучасних міграційних процесів в Україні. *Грані*, 22(11), 56-68.
- Внутрішньо переміщені особи. (2023). *Міністерство соціальної політики України*. Відновлено з <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
- Гожда, К. С., & Рекотова, О. П. (2018). Генезис поняття «внутрішньо переміщених осіб». *Молодий вчений*, 4(2), 659-662.
- Гощ, А. А. (2018). Внутрішньо переміщені особи в Україні як об'єкт соціологічного аналізу. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 77, 155-160.
- Жванія, Т. В. (2015). Сучасна вимушена міграція: соціально-політичні аспекти. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 2(2), 46-56.
- Іващенко, К. (2019). Внутрішньо переміщені особи: реалії та перспективи. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 181-188.
- Ісаєва, Н. С. (2018). Теоретико-правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщені особи». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 4, 70-75.
- Костенко, Н. (Ред.), Бурлачук, В., Наумова, М., Ручка, А., Скокова, Л., Тягло К., & Шульга Р. (2020). *Цінності та ціннісні зміни в сучасному суспільстві: тренди і перспективи*. (Монографія). Київ: Інститут соціології НАН України.
- Логвинова, М. О. (2019). Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*, 11, 44-50.
- Малиха, М. І. (2015). До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані*, 8, 6-11.
- Мельник, І. П. (2017). Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*, 23, 176-182.
- Михальченко, М. І., Горелов, М. Є., Гриневич, В. А., Ковалевський, В. О., Кучеренко, І. М., Мандебура-Нога, О. С., Шайгородський, Ю. Ж., & Шевченко, О. К. (2013). *Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах*. (Монографія). Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Муромцева, Ю. І. (2015). Внутрішньо переміщені особи в Україні та їх вплив на ринок праці регіону. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Економіка*, 15, 124-131.
- Новак, І. (2018). Внутрішньо переміщені особи в Україні: наміри щодо повернення. *Народна творчість та етнологія*, 2, 55-63.
- Новікова, О. Ф. (Ред.), Амоша, О. І., Антонюк, В. П., Ляшенко, В. І., Залозна, Ю. С., Шамілева, Л. Л., Логачова, Л. М., Панькова, О. В., Солдак, М. О., Касперович, О. Ю., Іщенко, О. В., Прогнімак, О. Д., Сидорчук, О. Г., Хандій, О. О. (2016). *Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху*. (Монографія). Київ: Інститут економіки промисловості НАН України.
- Проценко, О. О. (2018). «Внутрішньо переміщені особи» як категорія теоретизування та соціальної практики. *Грані*, 21(4), 47-55.
- Радченко, О. В. (2009). *Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення*. (Монографія). Харків: Магістр.
- Ручка, А. (2013). Цінності та ціннісна зміна у сучасному суспільстві. *Культурологічна думка*, 6, 172-179.
- Сирянт, М. М. (2015). Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. *Митна справа*, 2(2.2), 154-159.
- Тищенко, Н. І., & Піроцький, Б. Ю. (2014). Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення. *Молодий вчений*, 10(13)(2), 124-126.
- Тімофєєва, М. І. (2018). Внутрішньо переміщені особи: особливості соціально-економічного статусу. *Управління розвитком*, 2, 126-131.
- Фуріна, А. І. (2018). Внутрішньо переміщені особи: національна модель та міжнародні стандарти. *Юридична Україна*, 1-2, 101-103.
- Шайгородський, Ю. Ж. (2001). Проблема цінностей у контексті сучасності. Ю. Ж. Шайгородський (Упоряд.), *На шляху до суспільної злагоди*, (с. 114-118). Київ: Український центр політичного менеджменту.
- Шайгородський, Ю. Ж. (2009). Ціннісні трансформації в період суспільних змін. *Соціальна психологія*, 3, 86-96.

REFERENCES

- Aseeva, G. (2023). Internally displaced persons of adolescence and peculiarities of the development of their personal identity. *Youth and the market*, 11-12, 137-142.
- Balakireva, O. (2008). Value orientations of Ukrainian society: 1996-1999-2006. *Ukrainian society*, 2, 135-164.
- Basova, I. S. (2016). Internally displaced persons: theoretical and practical problems. *Rule of law*, 27, 504-511.
- Bubnyak, S. M. (2019). Internally displaced persons in the context of modern migration processes in Ukraine. *Grani*, 22(11), 56-68.
- Furina, A. I. (2018). Internally displaced persons: national model and international standards. *Legal Ukraine*, 1-2, 101-103.
- Gots, A. A. (2018). Internally displaced persons in Ukraine as an object of sociological analysis. *Social technologies: current problems of theory and practice*, 77, 155-160.
- Hozhda, K. E., & Rekotova, O. P. (2018). The genesis of the concept of "internally displaced persons". *Young scientist*, 4(2), 659-662.
- Internally displaced persons. (2023). *Ministry of Social Policy of Ukraine*. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

- Isayeva, N. S. (2018). Theoretical and legal characteristics of the definition of the concept of "internally displaced persons". *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4, 70-75.
- Ivashchenko, K. (2019). Internally displaced persons: realities and prospects. *Sociology: theory, methods, marketing*, 1, 181-188.
- Kostenko, N. (Ed.), Burlachuk, V., Naumova, M., Ruchka, A., Skokova, L., Tyaglo, K., & Shulga, R. (2020). *Values and value changes in modern society: trends and perspectives*. (Monograph). Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine.
- Logvynova, M. O. (2019). Internally displaced persons as a category of forced migrants: concepts and characteristics. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Geographical Sciences*, 11, 44-50.
- Malykha, M. I. (2015). To the problem of the essence of the concept of "internally displaced persons": state policy and regional practice. *Grani*, 8, 6-11.
- Melnyk, I. P. (2017). Internally displaced persons as an object of social work. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 11: Social work. Social pedagogy*, 23, 176-182.
- Muromtseva, Yu. I. (2015). Internally displaced persons in Ukraine and their impact on the regional labor market. *Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Frying pans Economics*, 15, 124-131.
- Mykhalchenko, M. I., Gorelov, M. E., Grynevich, V. A., Kovalevskyi, V. O., Kucherenko, I. M., Mandebura-Noga, O. S., Shaigorodskyi, Yu. Zh., & Shevchenko, O. K. (2013). *Social values of the population of Ukraine in theoretical and practical dimensions*. (Monograph). Kyiv: IPIEND named after I. F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine.
- Novak, I. (2018). Internally displaced persons in Ukraine: intentions to return. *Folk creativity and ethnology*, 2, 55-63.
- Novikova, O. F. (Ed.), Amosha, O. I., Antonyuk, V. P., Lyashenko, V. I., Zaloznova, Yu. S., Shamileva, L. L., Logachova, L. M., Pankova, O. V., Soldak, M. O., Kasperovych, O. Yu., Ishchenko, O. V., Prognimak, O. D., Sydoruk, O. G., Khandiy, O. O. (2016). *Internally Displaced Persons: From Overcoming Obstacles to Strategies for Success*. (Monograph). Kyiv: Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine.
- Protsenko, O. O. (2018). "Internally displaced persons" as a category of theorizing and social practice. *Grani*, 21 (4), 47-55.
- Radchenko, O. V. (2009). *The value system of society as a mechanism of democratic state formation*. (Monograph). Kharkiv: Master.
- Ruchka, A. (2013). Values and value change in modern society. *Cultural Thought*, 6, 172-179.
- Shaigorodskyi, Yu. Zh. (2001). The problem of values in the context of modernity. Yu. Zh. Shaigorodskyi (Editor), *On the way to social harmony*, (pp. 114-118). Kyiv: Ukrainian Center of Political Management.
- Shaigorodskyi, Yu. Zh. (2009). Value transformations in the period of social changes. *Social psychology*, 3, 86-96.
- Sirant, M. M. (2015). Refugees and internally displaced persons: relationship of concepts. *Customs Affairs*, 2(2.2), 154-159.
- Timofeeva, M. I. (2018). Internally displaced persons: peculiarities of socio-economic status. *Development Management*, 2, 126-131.
- Tyshchenko, N. I., & Pirocki, B. Yu. (2014). Internally displaced persons in Ukraine as a problem of today. *Young Scientist*, 10(13) (2), 124-126.
- Zhvaniya, T. V. (2015). Modern forced migration: socio-political aspects. *Modern society: political sciences, sociological sciences, cultural sciences*, 2(2), 46-56.